

Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.
Природничі науки. – Кам'янець-Подільський: ПП «Мошинський», 2013. – Вип. 5. – С.
17–21.
© Тарасенко М. О., 2013

УДК 598.20:591.526 (477)

М.О. Тарасенко

*Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський*

**СТРУКТУРА ГНІЗДОВИХ ТЕРИТОРІЙ СОРОКОПУДА ТЕРНОВОГО
LANIUS COLLURIO L. ТА СОРОКОПУДА ЧОРНОЛОБОГО *LANIUS MINOR* GMEI.
В УМОВАХ КАМ'ЯНЕЦЬКОГО ПРИДНІСТЕР'Я**

*В роботі проаналізовано 12 гніздових ділянок сорокопуда тернового *Lanius collurio* L. та 8 гніздових ділянок сорокопуда чорнолобого *Lanius minor* Gmel. в умовах Кам'янецького Придністер'я. Лучно-пасовищні угіддя (чагарниковий степ) переважають в структурі гніздових ділянок сорокопуда тернового. В структурі гніздових ділянок сорокопуда чорнолобого переважають орні землі та лучно-пасовищні угіддя. Площа гніздових ділянок сорокопуда тернового складає 0,3-0,5 га, а сорокопуда чорнолобого – 0,9-4,6 га.*

Ключові слова: *сорокопуд терновий, сорокопуд чорнолобий, структура, гніздова ділянка.*

Гніздові ділянки птахів роду Сорокопуди *Lanius* є складною просторово-територіальною структурою, яка включає три складових: перша – власне місце гніздування (дерево-чагарникова рослинність на якій розміщується гніздо); друга – мисливські території (представлені відкритими площами та розрідженими чагарниками на яких птахи здійснюють полювання); третя – присади, які використовуються птахами для патрулювання території та вистежування здобичі і відіграють важливу роль у шлюбній поведінці.

Саме структура гніздових та мисливських угідь [6], а також наявність присад, є визначальними при виборі гніздових територій птахами [5, 8].

Матеріали та методи. Під час опису гніздових територій сорокопудів визначали наступні показники: площу гніздової території (га) (за результатами нанесених на карті точок спостережень вокалізації самця в межах гніздової території (не менше 5 точок); структуру гніздової території (співвідношення основних сільськогосподарських угідь); наявність специфічних структур в межах гніздової ділянки (присади); маркування деревних та чагарникових видів на яких розміщувалось гніздо пластиковими кільцями з відповідним номером та роком в якому птах гніздився на даному дереві чи кущі).

За період проведення досліджень описали 12 гніздових ділянок сорокопуда тернового *Lanius collurio* L. та 8 – сорокопуда чорнолобого *Lanius minor* Gmel. в межах Кам'янецького Придністер'я в гніздові сезони 2003-2010 рр. Переважна більшість гніздових ділянок (65,0%) описано в біотопах чагарникового степу, які розміщуються на схилах річкових долин та струмків, а також безлісних ділянках Товтровоного кряжу і межують з сільськогосподарськими угіддями, пасовищами та населеними пунктами.

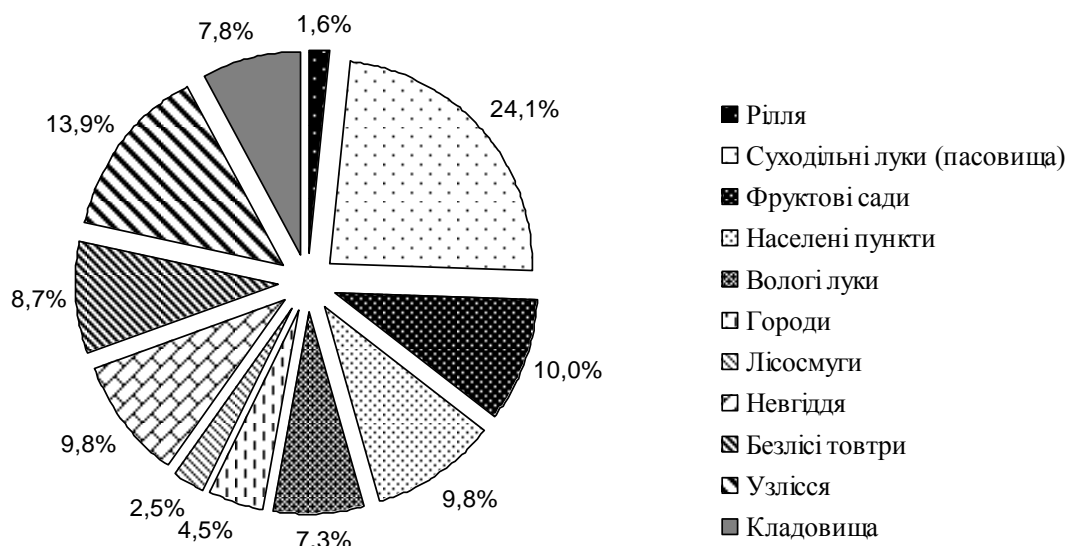
Математично-статистичне опрацювання матеріалів дослідження здійснювали з використанням програми Statistica 6.0.

Результати дослідження та їх обговорення. Гетерогенність гніздових ділянок птахів роду Сорокопуди *Lanius* проявляється в різноманітності угідь, що входять до їх складу. В умовах Поділля до складу гніздових ділянок сорокопудів входять луки,

пасовища, орні землі, городи, земля під паром, сади, околиці населених пунктів, сільськогосподарські системи (лісосмуги, меліоративні канали, ґрунтові шляхи, колишні склади отрутохімікатів та машино-тракторні стани), а також різноманітні невіддзя (заболочені ділянки, місця виходу материнських порід тощо) [3,4].

Структура гніздових ділянок сорокопуда тернового *Lanius collurio* L. Гніздові ділянки сорокопуда тернового характеризуються незначною гетерогенністю структури, з переважанням одного-двох угідь в їх складі (рис. 1).

Переважають в складі гніздових ділянок суходільні луки з розрідженою дерево-чагарниковою рослинністю та низьким травостоєм (24,1%), а також узлісся з щільним чагарником (13,9%) та старі фруктові сади з густим чагарником по периметру (10,0%), а також рудеральні зони населених пунктів, невіддй (по 9,8%) та кладовищ (7,8%). Відкриті простори в складі гніздових територій представлені вологими луками (7,3%), городами (4,5%), безлісими товтрами (2,5%) та ріллею (1,6%) й використовуються птахами в якості мисливських територій. Зазвичай, відкриті території включають до свого складу поодинокі дерева та кущі, які птахи використовують для гніздування [3].

Рис. 1. Структура угідь в складі гніздових ділянок сорокопуда тернового *Lanius collurio* в умовах Кам'янецького Придністер'я

Маркування дерево-чагарникових порід, на яких розміщувались гнізда сорокопуда тернового, вказує на те, що з року в рік птахи займають одні й ті ж ділянки. Так, 86,0% гніздових ділянок в межах чагарникового степу в околицях с.Баговиця Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. були зайняті птахами і в наступний гніздовий сезон.

Площа індивідуальних гніздових ділянок у сорокопуда тернового в лучно-чагарникових ландшафтах складає в середньому $0,4 \pm 0,06$ га (в межах 0,3-0,5 га), відстань між сусідніми гніздами коливається від 18 до 150 м. Невеликі за площею гніздові ділянки характерні для сорокопуда тернового в умовах високої щільності гніздових пар у поселеннях [1].

В якості присад сорокопуд терновий використовує кущі та дерева частка яких переважає в межах гніздової ділянки. Так, в умовах чагарникового степу це були глід *Crataegus* sp., шипшина *Rosa* sp., яблуня *Malus* sp., груша *Pyrus communis* L. та маслинка срібляста *Eleagnus argenta* L.. При цьому птах намагається розміститись так, щоб він був максимально помітним звідусіль – на верхівках дерев, кущів та сухих гілках.

Структура гніздових ділянок сорокопуда чорнолобого *Lanius minor* Gmel. Гніздові ділянки сорокопуда чорнолобого також розміщуються в гетерогенних

ландшафтах. Птахи обирають ділянки, які характеризуються наявністю дерево-чагарникової рослинності (околиці населених пунктів, садів, виноградників, лісосмуг), що межують з відкритими просторами, переважно сільськогосподарськими угіддями [2, 7].

Наявність відкритого простору є важливою умовою. Такі площі птахи використовують для пошуку їжі [7]. В умовах Кам'янецького Придністер'я сорокопуд чорнолобий гніздиться переважно в перехідних екотонах з переважанням в структурі гніздових ділянок лучно-пасовищних угідь, лісосмуг та населених пунктів, що межують з відкритими просторами оброблюваних земель (рис. 2).

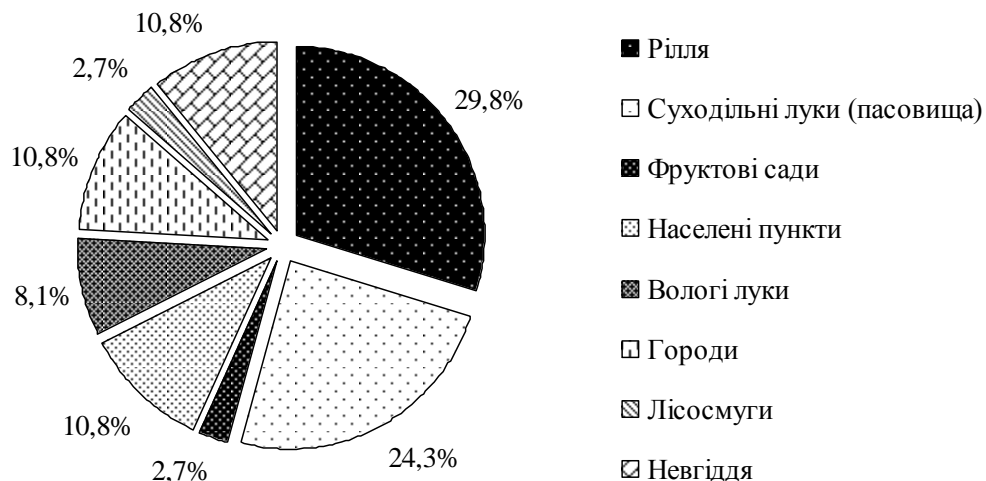

Рис. 2. Структура угідь в складі гніздових ділянок сорокопуда чорнолобого *Lanius minor* в умовах Кам'янецького Придністер'я

У чагарниковому степу птахи оселяються переважно на периферії гніздових поселень сорокопуда тернового, віддаючи перевагу ділянкам, які межують з відкритим землями [3]. Так, відстань між гніздами та відкритими угіддями становила $44,0 \pm 35,5$ м (в межах 10-150 м). Угіддя, які межували з гніздовими територіями птахів представлені полями під сільськогосподарськими культурами, пасовищами, невіддями, городами та землею під паром. Слід зазначити, що частка сільськогосподарських угідь, на яких здійснюється обробіток землі, а саме орних земель та городів, незначно переважала частку інших відкритих угідь.

Площа гніздових територій сорокопуда чорнолобого складає $3,1 \pm 0,42$ га (в межах 0,9-4,6 га). Обов'язковою складовою гніздових територій сорокопуда чорнолобого є наявність поодиноких високих дерев. Так, на ділянках чагарникового степу це була маслинка срібляста, на якій у більшості випадків розміщувались гнізда птаха.

В якості присад сорокопуд чорнолобий використовує переважно дерева – маслинку сріблясту, тополь *Populus sp.*, клен ясенелистий *Acer negundo*, робінію псевдоакацію *Robinia pseudoacacia L.*

Висновки. На основі проведених досліджень та аналізу зібраних матеріалів встановлено, що гніздові території тернового та сірого сорокопудів в умовах Кам'янецького Придністер'я розміщуються в лучно-пасовищних ландшафтах. Птахи тяжіють до ділянок з високим рівнем гетерогенності угідь, віддаючи перевагу територіям, до складу яких входять суходільні та вологі луки, а також населені пункти. Значний відсоток орних земель у структурі гніздових територій сорокопуда чорнолобого є явищем швидше вимушеним, ніж природним, оскільки через скорочення площ природних гніздових біотопів, птахи пристосовуються до нових умов середовища існування. Хоча формувався такий гніздовий стереотип тривалий час і відповідає структурі пташиних гніздових ділянок за умов невиснажливого, традиційного способу господарювання [9].

Гніздові території сорокопуда сірого залежать від геоморфоскульптури та специфіки кліматичних умов території, які в свою чергу, визначають топічні та трофічні умови.

Список використаних джерел:

1. Кныш Н.П. Биологические особенности сорокопуга-жулана как фонового вида лесостепной полосы УССР : автореферат дис. канд. биол. наук : 03.00.08 «зоология» / Н.П. Кныш. – Киев, 1987. – 23 с.
2. Рашкевич Н.А. К экологии чернолобого сорокопуга в искусственных лесонасаждениях Сальской степи / Н.А. Рашкевич // Зоологический журнал. – Т. 35. Вып. 9.– М.: Из-во АН СССР, 1956.– С. 1379–1383.
3. Тарасенко М.О. Роль чагарникових ценозів у життєдіяльності птахів в умовах Середнього Придністров'я / М.О. Тарасенко // Навколишнє середовище і здоров'я людини : матеріали Міжнародної наукової конференції. – Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. Івана Огієнка, 2008. – С. 225–228.
4. Тарасенко М.О. Роль белігеративних споруд у збереженні біорізноманіття тваринного світу НПП «Подільські Товтри» / М.О. Тарасенко // Збірник наукових праць молодих вчених К-ПНУ ім. І. Огієнка. Т.2. – Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2010. – С. 229–230.
5. Bassin P. Status and trends of shrikes in Switzerland with special reference to the Great Grey Shrike / P. Bassin // Proc. West. Found. Vert. Zool. – 1995. – №6 (1). – P. 45–48.
6. Bechet G. Status and habitat structure of the Great Grey Shrike in Luxembourg / G. Bechet // Proc. West. Found. Vert. Zool. – 1995. – №6 (1). – P. 49–54.
7. Isenmann P. Vineyards harbour a relict population of Lesser Grey Shrike (*Lanius minor*) in Mediterranean France / P. Isenmann, G. Debout // J. Ornithol. – 2000. – №141. – P. 435–440.
8. Rothhaupt G. Current status and habitat of the Great Grey Shrike in Germany / G. Rothhaupt // Proc. West. Found. Vert. Zool. – 1995. – №6 (1). – P. 122–127.
9. Schön M. Habitat structure, habitat changes and causes of decline in the Great Grey Shrike (*L. excubitor*) in southwestern Germany / M. Schön // Proc. West. Found. Vert. Zool. – 1995. – №6 (1). – P. 142–149.

*A structure is in-process analysed 12 nest territory of Red Backed Shrike *Lanius collurio* L. and 8 nest territory of Lesser Grey Shrike *Lanius minor* Gmel. within the area of Kam'ianecke Pridnister'ya. Bush lands prevail in the structure of nest territories of Red Backed Shrike. Agricultural and grass lands prevail in the structure of nest territories of Lesser Grey Shrike. The area of nest territories Red Backed Shrike makes 0,3-0,5 hectares and Lesser Grey Shrike – 0,9-4,6 hectares.*

Key words: Red-backed Shrike, Lesser Grey Shrike, structure, nest territory.